

УДК 087:659.132.2]:930.2](477)"1917/1921"

Анжела Шумілова,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку Книжкової палати України

Текстові аркушеві видання 1917—1921 рр. як унікальні періоджерела історії України*

У фонді Державного архіву друку зберігаються текстові аркушеві видання релігійного спрямування.

Необхідно зазначити, що упродовж останніх років в Україні помітно зріс інтерес громадськості до діяльності церкви та її минувшини. Він зумовлений ідеологічним вакуумом, новим ставленням держави до релігії, сподіваннями людей, що за її допомогою розпочнеться духовне відродження суспільства, поліпшиться моральний клімат [11, с. 63].

Особливість розвитку тоталітарного режиму, що почав формуватися в повоєнний період, полягала у створенні жорстко централізованої системи духовного поневолення.

"У кінці XIX — на початку XX ст., до 1922 р., відбувалось повернення деякої інтелігенції до релігії, християнства, православної церкви. Для вирішення соціальних проблем необхідно було створити християнську суспільність, а для цього необхідна соціальна доктрина. Науковці та богослови бачили перешкоду для створення соціальної концепції: поганський націоналізм і псевдопатріотизм, коли поняття Бога замінювалося поняттям Батьківщина, держава, імперія; поганське поклоніння силі і владі, провіденціальні претензії на виключність, пошук "ворогів" та "еретиків" [10, с. 3].

Націоналістично налаштоване духівництво 20 березня 1917 р. на пастирському зібранні у Києві проголосило автокефалію для Української православної церкви. Для реалізації цієї ідеї влітку 1917 р. була створена Київська православна церковна спілка духівництва та вірян, а у вересні — Спілка пастирів. М. Міхновський, лідер Української національної партії, не тільки підтримав таку ідею, а й виступив за обрання патріарха [10, с. 5].

Військовий з'їзд, який проходив 9 листопада 1917 р., ухвалив резолюцію про автокефалію УПЦ, а також введення української мови у богослужіння [11, с. 64].

Після жовтневих подій 1917 року зростаюча нетерпимість радянської влади щодо релігії та церкви стала загальним явищем. Про це, зокрема, свідчить листівка "Къ русскимъ красноармейцамъ", яка закликає робітників, селян, червоноармійців не чинити злочини проти представників церкви (фото 8).

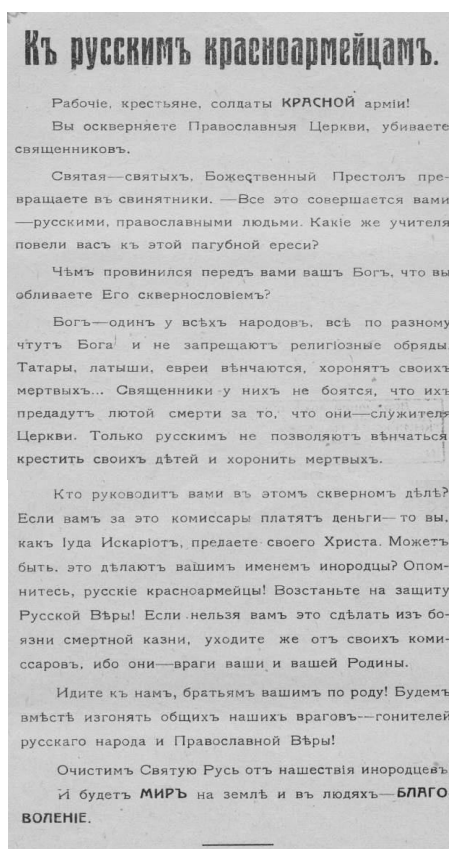

Фото 8

Національно-релігійний дух в Україні, як і протидія йому в той період, мали певну специфіку. Він зріс на церковно-політичному ґрунті, виявив якого після 1917 року спостерігалися в усіх регіонах українського православ'я. Основним постулатом його були церковні реформи в напрямі увільнення церкви від ролі слуги політичного режиму, оновлення церковно-громадського життя за умов повернення соборних форм устрою церкви, з остаточною метою піднесення авторитету релігійно-морального впливу в житті християнського суспільства. Але за часи революції 1917 року церковний рух в Україні набув-таки національно-політичного характеру [14, с. 245—246].

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 1. — С. 32—35.

За роки громадянської війни влада в Києві переходила від однієї політичної сили до іншої понад десять разів. Отже, змінювалось і поле церковної діяльності. Директорія Української Народної Республіки окремим законом від 1 січня 1919 р. проголосила автокефалію Української православної церкви під керівництвом Синоду, обраного Собором.

Ад'ютант Головного отамана Симона Петлюри, полковник Олександр Доценко, який мав змогу переглядати усі звіти, що надходили до штабу, відзначив настрої духовництва УПЦ в Україні в 1919 р. у "Літописі Української Революції": "Церква в Україні, як була для нас і для нашої справи чужою, так і лишилася нею без жодних змін. Вища і нижча церковна влада в Україні перебувала переважно в руках ультранационалістичного реакційного, російського духовенства, "чорної зграї", перевдягненої в ризи вірних слуг "Союзу руського народу" і (царського) престолу і блюстителів православної віри, Богом даної з неба і царя на землі" [9, с. 55].

На початку лютого 1919 р. Директорія, що стояла за підпорядкування церкви державі, втекла з Києва. Радянська влада почала впроваджувати закони про відокремлення церкви від держави. Віряни одержали можливість створювати громади без санкції церковної ієрархії, лише зареєструвавши статут в органах місцевої влади. 22 травня 1919 р. відправлено перше богослужіння українською мовою в соборі Св. Миколая [9, с. 56].

До червня 1919 р. Червона армія захопила більшість територій України. На бік більшовиків перейшли отамани Н. Махно, М. Григор'єв, Д. Терпило (Зелений).

Влада на місяць зосередилась у руках революційних комітетів (комнезамів), які провадили політику Комуністичної партії. Прихід більшовиків в Україну супроводжувався репресіями проти класових ворогів.

Така стратегія не відповідала місцевим інтересам. Протягом квітня—червня 1919 р. відбулося понад 300 антибільшовицьких повстань, а отамани, які спочатку перейшли на бік більшовиків, розірвали союз з новою владою.

У той час в Україну з півдня наступала Біла армія на чолі з генералом А. Денікіним. У червні 1919 р. денікінці здобули Харків та Катеринослав. Маючи істотну перевагу у військовій силі, білогвардійці захопили значну територію України. Це призвело до розколу серед політиків і військових країни, тоді як політична ситуація вимагала єдності всіх сил.

1 жовтня 1919 р. Центральний комітет Української партії соціалістів-революціонерів через військові дії московських більшовиків-комуністів та генерала А. Денікіна на терені України звернувся до селян і робітників із закликком бити всіх ворогів (фото 9).

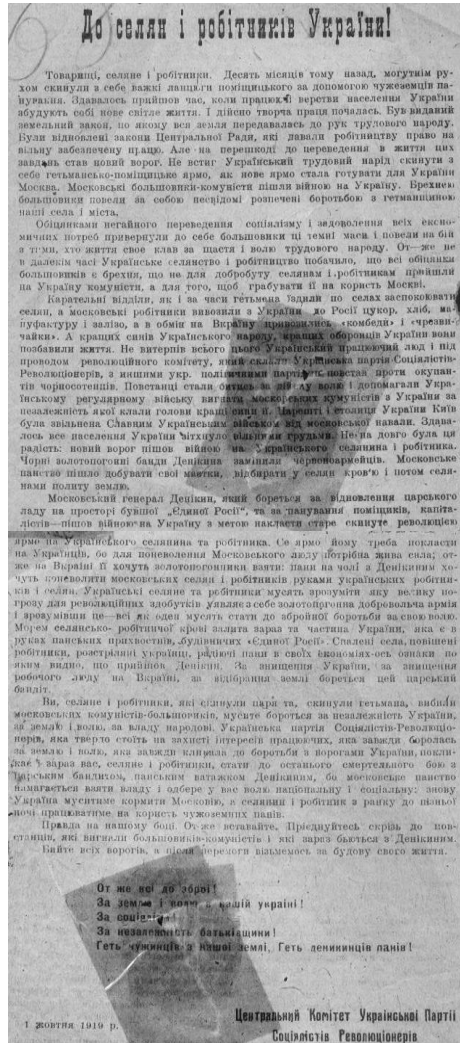

Фото 9

Загальна анархія, хаос, отаманщина підірвали авторитет української влади, робили її непривабливою в очах народу, позбавляли істотної підтримки, призводили до кризи державотворчого процесу.

22 жовтня 1919 р. керівники Директорії Української Народної Республіки, маючи намір роз'яснити народу сучасну політичну ситуацію і дізнатися суспільні настрої, ухвалили рішення щодо проведення Державної наради, котра мала відбутися 25 жовтня, на яку запросили: Раду Народних Міністрів, Уряд західних областей УНР, трьох представників від Буковинської національної ради, представників політичних партій Наддніпрянщини, Галичини та єврейських партій "Бунда", "Поалей-Ціон", "Фолкс-партай" та ін. Про це свідчить листівка "Державна Народа" від 28 жовтня 1919 р. за підписом керуючого справами Директорії М. Мироновича.

Власну позицію щодо подій в Україні висловив і А. Денікін у відозві "Обращеніє генерала Денікіна къ населенію Малороссіи": "...Къ древнему Киеву, "матери городов русских", приближаются полки въ неударжимомъ стремленіи вернуть русскому народу утраченное имъ единство... — то единство, без котораго не создалась бы мощная русская речь, въ равной доле сотканная вековыми усилиями Киева, Москвы и Петрограда.

Желая обезсилить русское государство прежде, чем объявить ему войну, немцы задолго до 1914 года стремились разрушить выкованное в тяжелой борьбе единство русского племени. Съ этой целью ими поддерживалось и раздувалось на югъ Россіи движеніе, поставившее себе целью отделение отъ Россіи ея девяти южныхъ губерній, подъ именемъ "Украинской Державы" [16].

У листівці велику увагу приділено й питанню мови: "Оставляя государственному языкомъ на всемъ пространстве Россіи языкъ русскій, считаю совершенно недопустимымъ и запрещаю преследованіе малорусскаго народнаго языка..."

У серпні денікінські війська увійшли до Києва (фото 10).

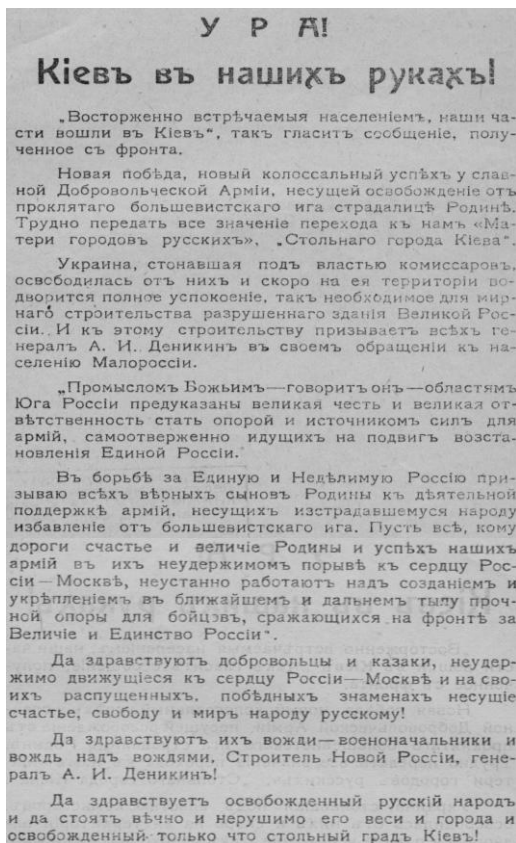

Фото 10

Численна тематична група листівок 1917—1921 рр. — це звернення, відозви, розпорядження Реввійськрад, окремих військових дивізій і бригад про необхідність зміцнення Червоної армії, підготовку робітничо-селянських червоних командирів, забезпечення війська продуктами харчування, мобілізацію до лав різних збройних формувань нових сил (фото 11).

Фото 11

Листівка "Що робиться у місті", випущена видавництвом Губвідділу друку м. Одеси в 1920 р. накладом 3000 примірників, містила звернення до селян: "...деревня сидить без краму, а Червона Армия роздьягнена і боса, а хорі і ранені в шпиталях валяються як собаки, без простинь, без лікарств, без мила. Стогін іде по всьому краю. От Радянська влада й порішила полапати буржуїв, зробила повальні труси. В одній кватирі двійний потолок, а там на десятки мільйонів карбованців мануфактури та ниток. В другій — пуди дрібних грошей. В третій — золото заховано та цілісінькі ящики лікарств. І по всім кватирам великі запаси білизні, одіжі, обуві, пальт, посуду та іншого добра" [23].

Листівка "Незможний, на Врангеля!" закликала трудових селян "розбити, добити і знищити кримського барона" — "останнього панського недобитка", для чого створювати добровільні загони, які повинні вливатися у Червону армію. Боротьбі з врангелівщиною присвячена і листівка "Червоний тил — червоному фронту". В ній висвітлюються завдання агітаційного тижня під тією самою назвою, що розпочався в Україні 24 жовтня 1920 р.: "Перед нами запеклий ворог — барон Врангель, — зазначено в листівці. — Він — остання перешкода на шляху до мирного життя. Врангеля необхідно швидко розгромити. А для цього народ повинен допомогти героїчній Червоній Армії, зокрема обмундируванням: збирати теплі речі, взуття (фото 12). Всю цю роботу на селі повинні очолити комнезами".

Фото 12

У листівці "Громадянині!" читаємо: "Ти маєш дві пари чобіт. Оддай для Українського Козака, бо прийде комуна чи Денікин, то забере обидві пари".

І як приклад для порівняння, наведемо зміст листівки "Къ мирнымъ жителямъ!" з наказом від 21 серпня 1919 р., за підписом генерал-лейтенанта А. Денікіна, про складання актів за вчинені злочини стосовно населення під час проходження військ по території Малоросії (фото 13).

1 листопада 1920 р. трудящі Кобеляк отримали можливість прочитати екстрену листівку "Врангелю прийшов кінець!", в якій розміщено оперативне зведення радянського військового командування від 31 жовтня про зайняття Перекопу. Листівка "Добити денікінського заступника генерала Врангеля!" вийшла накладом 2000 екземплярів (фото 14).

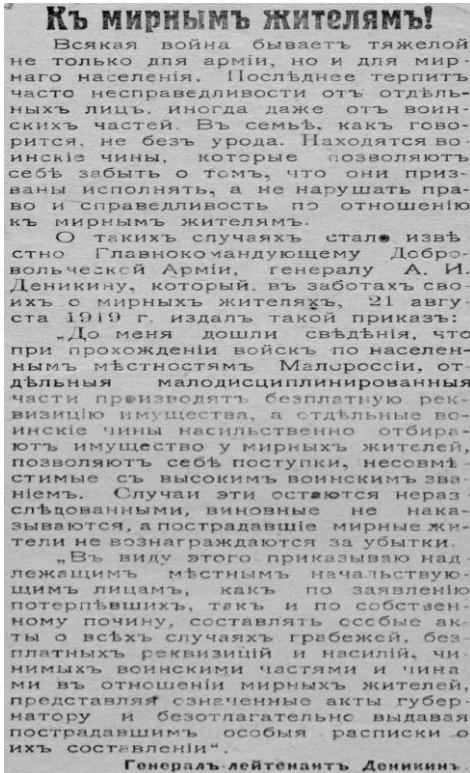

Фото 13

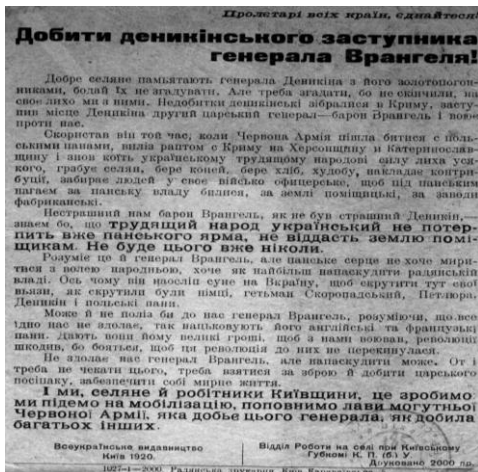

Фото 14

Такі матеріали випускали великими тиражами. Тільки на залізничному перегоні Полтава—Кременчук листівку "Незможний, на Врангеля!" та "Червоний тил — червоному фронту" було розповсюджено у кількості 15 тис. друк. од., а листівку "Хіба ти петлюрівець?" — у Кременчугу накладом 7,5 тис. друк. од. [4, с. 132].

Багато уваги приділялось і боротьбі з бандитизмом на всій території України.

У листівці "Геть Махновщину!", виданій у першій половині грудня 1920 р., розповідалося про злочинні дії банд Махна: розстріли, вбивства, пограбування, знущання над робітниками і трудовими селянами; про особливу небезпечність бандитизму після розгрому Врангеля, коли країна приступила до мирної праці. Вінні навколо особистості Нестора Махна точиться багато дискусій. З цілком зрозумілих причин не всі наукові праці сьогодні можуть претендувати на завершеність спостережень та об'єктивність висновків, тому дослідження мають бути продовжені (фото 15).

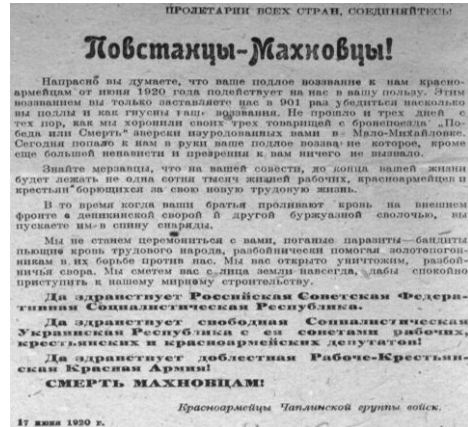

Фото 15

Листівка "Куркуль і бандит" була спрямована на викриття союзу сільських багатіїв, погромників і убивць. У листівці "Контрабандисти", написаній головою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету Г. Петровським, розкривався зв'язок банд, що діяли на Одещині та Поділлі, з закордонними штабами на території Румунії і Польщі, які були підпорядковані Б. Савінкову та С. Балаховичу.

В останні місяці громадянської війни — перші місяці відбудовного періоду (в серпні 1920 — лютому 1921 рр.) в Україні курсував агітаційно-інструкторський потяг імені В. І. Леніна. Тема мирної праці посідала в його пропаганді значне місце. З особливою силою вона звучала у листівці "Війна і праця", надрукованої на початку листопада 1920 р. Її розповсюдили в Кременчугу 7,5-тисячним накладом.

У листівці "До всіх селян Полтавщини й Кременчужчини" Г. Петровський зазначав, що після закінчення класових битв українські робітники та селяни матимуть змогу долучитись до відновлення країни. Розповсюдження цього видання, як і листівки "Середняк і бідняк", відбулося на залізничному перегоні Хорол—Миргород (30-тисячним тиражем), а звернення "До незможних селян України" — в Ромнах (15-тисячним тиражем) [4, с. 136].

Питанню підготовки до весняної сівби, збільшення ярвого клону присвячена листівка "Готуйтеся до посіву" (в Полтаві було роздано 15 тис. друк. од.), "Скільки сіяти землі?" (в Одесі розповсюджено 12 тис. друк. од.). Ці видання користувалися великим попитом [4, с. 138].

Однією з проблем, що впливала й досі впливає на процес розвитку в країні, є ставлення до "історичної правди".

14 лютого 1920 р. Політичним відділом 16 армії накладом 10 000 примірників видана листівка "Бандитизм і контр-революція", де зазначено: "На всех фронтах советской республики теперь спокойно. Польша ищет прочного мира с Советской Россией, банды Петлюры и Балаховича сметены с Советской земли, а жалкие остатки армии Врангеля бродят тоже вне России в поисках пристанища".

Інформаційне бюро армії УНР у листівці "Як большевики помогают помещикам", у свою чергу, зазначає: "Українське республ. військо Директорії зараз б'ється з добровольцями та донцями, оточило Одесу і не допускає румунам перейти Дністер, а в Галичині б'ється з військами польських поміщиків... В Одесі є польське військо і наші панки вже надіються, що коли польські пани переможуть в Галичині, то одеське польське військо виступить на оборону руських панів на Україні".

У квітні 1920 р. почалася війна між радянською Росією та Польщею. Ареною нового протиборства стали Україна й Білорусь. Польський уряд, скориставшись боротьбою більшовиків з білогвардійцями, намагався розширити кордони держави за рахунок українських і білоруських земель.

21 квітня 1920 р. Головний отаман військ Української Народної Республіки С. Петлюра в листівці "Народе України" пояснював причину відходу української армії в 1919 р.: "...Ватаги Денікіна скористалися російською орієнтацією галицького командування, збили його з позиції незалежності України і галицька армія, обдурена своїми командирами, перешла на бік нашого ворога, поставив наддніпрянську армію в невідгодне і майже катастрофічне становище. Наша армія змучена і знесилена мусіла постійно відходити... Через це я дав наказ Отаману Омеляновичу Павленку с частиною війська почати боротьбу з більшовиками по новому способу як того вимагають військові обставини. Друга частина армії знайшла собі притулок в Польщі... Між Правительствами Республік Української і Польської дійшло до запріязної згоди на підставі якої польські війська прийдуть разом з українськими на терен Український як союзники проти одного спільного ім ворога, а по закінченню боротьби з більшовиками польські війська відійдуть в межі своєї Республіки" [13].

У зверненні "Український народ!" С. Петлюра вимагав від всіх громадян підкорення українській владі і виконання всіх її наказів.

25 квітня 1920 р. польська армія розпочала наступ у напрямку Бобруйська і Києва. У листівці "До всіх жителів України" від 26 квітня 1920 р. І. Пілсудський — Головний вождь Польської армії — звертався до людей: "Довожу до відома населення цих земель, що польське військо усовує з теренів, які населені українським народом, ворожих окупантів, проти яких з зброєю в руках повстав український народ, захищаючи свої хати від насильства, розбою і грабінництва... Разом з польським військом на Україну повертають ряди відважних її синів під Командою Головного Отамана Симона Петлюри, які в Речі Посполитій Польській знайшли притулок і допомогу в найтяжчі дні для життя українського народу..." (фото 16).

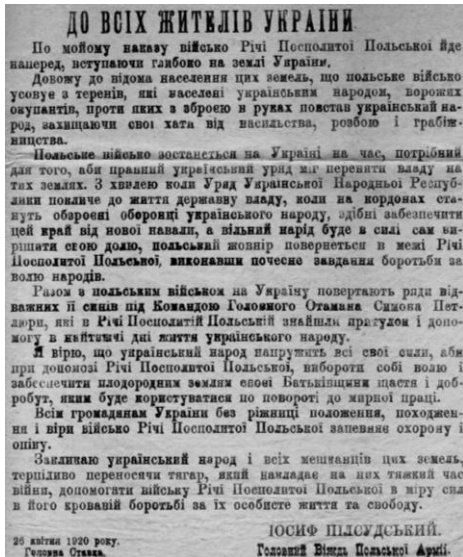

Фото 16

7 травня 1920 р. війська союзників Директорії УНР вступили до Києва. Представники влади в листівці "Од Соціалістичного Правительства Української Народн. Республіки" звернулися до селян й робітників: "...З двох боків нам загрожують вороги. Польські пані вдерлись на Волинь, а комуністи-більшовики з другого боку б'ються проти козаків Української Нар. Республіки. Геть ворогів чужинців з нашої землі!... Геть чужинців, комуністів-більшовиків і панів поляків. Геть грабінників. Нехай живе Український Трудовий Народ" (фото 17).

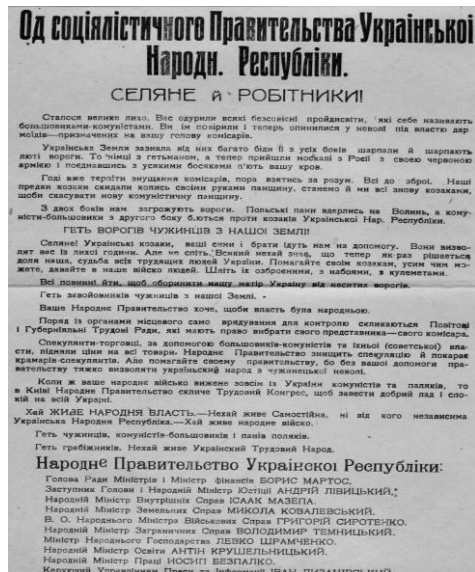

Фото 17

У жовтні 1920 р. між Польщею та Радянською Росією укладено перемир'я. Війська УНР змушені були вести боротьбу з більшовиками самостійно. І лише 18 березня 1921 р. між Польщею з одного боку і РСФРР та УСРР — з другого був підписаний мирний договір. Згідно з його умовами сторони зобов'язалися припинити воєнні дії.

Українські прибічники УНР залишилися сам на сам із могутнім противником. У тилу Червоної армії й далі діяли десятки партизанських загонів. Антибільшовицькі протести охоплювали Поділля, Київщину, Катеринославщину та Полтавщину.

У листопаді 1921 р. за планом уряду УНР відбулося повстання під загальним командуванням Ю. Тютюнника. 17 листопада війська УНР були розбиті більшовиками під м. Базар. Війна за незалежність завершилася.

Досліджуючи першоджерела та аналізуючи статті, можемо впевнено сказати, що у працях радянських дослідників здебільшого популяризувався лише той мінімум фактів, про які має знати кожний громадянин. Загалом висвітлювалася керівна роль Комуністичної партії в часи мобілізації трудящих на боротьбу проти ворога та організаційні процеси з переведення країни в режим воєнної економіки.

У ХХІ столітті, в еру цифрових технологій, текстові аркушеві видання періоду 1917—1921 рр. в Україні ще недостатньо вивчені й вимагають особливої прискіпливості істориків через поширення ідейно-політичних стереотипів "соціальної справедливості і захищеності" громадян у ті часи. Актуальною проблемою залишається дослідження історіографії, яка ставила у центр історичного процесу людину, її світобачення й поведінку.

У текстових аркушевих виданнях зазначеного періоду висвітлено основні соціальні явища, події, персоналії. Варто зазначити, що основою добору фактів стали текстові аркушеві видання фонду Державного архіву друку Книжкової палати України. З цих листівок видно, що український народ — без поділу на стани і класи — піднявся на боротьбу проти окупантів — як білих, так і червоних, німців, поляків, різних бандитських формувань.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що текстові аркушеві видання 1917—1921 рр. видавалися значними тиражами і є досить вагомим документальним джерелом історії нашої країни. Цей вид продукції поряд із книжкою, журналом, газетою, образотворчими виданнями належить до культурних надбань нашої держави, а отже, має бути збереженим для наступних поколінь. Ці матеріали дають

зможу послідовно простежити історію певних суспільних явищ і, користуючись систематизованими даними, відтворити події політичного і громадського життя України.

Створення максимально повної і зручної в користуванні системи взаємопов'язаної багатоаспектної довідкової інформації про склад і зміст текстових аркушевих видань набуває принципового значення для зростання обігу інформації та можливостей її застосування. Оцифрування фондів Державного архіву друку Книжкової палати України надасть змогу і нашим співвітчизникам, і світовій спільноті більше дізнатися про історичний спадок України.

Наша самостійна держава може розвивати власний інформаційний потенціал, який значною мірою залежить від наявності сукупного масиву джерельної інформації з погляду наукового та технологічного забезпечення розвитку інформаційної інфраструктури.

Сьогодні історіографія друківаних видань має суттєве значення. Зважаючи на недостатню й здебільшого тенденційну позицію стосовно історії творення, використання, комплектування фондів бібліотек та архівів, особливо актуальним є дослідження маловідомих, однак надзвичайно вартісних зібрань текстових аркушевих видань. Об'єктивний аналіз подій національно-визвольних змагань, відображених в них, може стати важливим уроком для наступних борців за державність України.

Список використаної літератури

1. *Бандитизм і контр-революція* : [листівка] від 14 лютого 1920 р. / Политический отдел Р.В.С. 16 армии. — [Б. м.] : изд-во Поарм, 16, 1920.
2. *Большевики лгутъ: добровольцы не разрушаютъ городовъ, рабочихъ и крестьянъ не вѣшаютъ!* : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., [б. г.]
3. *В грізні роки революції та громадянської війни.* — Режим доступу: <http://lib.chdu.ua/pdf/yuvvudannya/2/5.pdf>. — Назва з екрана.
4. *Виноградов А. П.* Видавнич діяльність агітпоїзда ВУЦВК імені В. І. Леніна в 1920—1921 рр. (З історії більшовицької преси) / А. П. Виноградов, Харківський державний інститут культури // *Бібліотекознавство та бібліографія* : міжвідомчий республіканський збірник. — Харків : Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати України, 1967. — Вип. 4. — С. 130—140.
5. *Граждане!* : [листовка]. — Харьковъ : тип. Ю. М. Беркманъ, [б. г.]
6. *Даже матросы, эти отчаянные хулиганы и разбойники, испугались честного и животворящаго Креста Господня...* : [плакат]. — [Б. м.] : б. изд., [б. г.]
7. *Деникинъ, генераль-лейтенантъ. Къ мирнымъ жителямъ!* / Генераль-лейтенантъ Деникинъ : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., 1919.
8. *Заикільняк Л.* Якi історики потрібні сучасній Україні?. — Режим доступу: http://uamoderna.com/images/archiv/.../18a_UM_14_Rezenziya. — Назва з екрана.
9. *Історія української церкви XX століття: лекція 5 / Історія української церкви : конспект лекцій. Тема 3: Для студентів усіх спеціальностей / Упор. О. Г. Найдюнов.* — Херсон, 1995. — Київ : [друк.] фірма "ВППОЛ". — С. 54—56.
10. *Історія християнської церкви в Україні (XX століття) : методичні вказівки / Упор. канд. іст. наук, проф. Н. П. Бевзюк, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова.* — Одеса : КП "Вознесенська друкарня", 2003. — С. 3, 5.
11. *Історія християнської церкви на Україні: (Релігієзн. довідк. нарис / АН України. Від-ня релігієзнавства ін-ту філософії. [Редкол. О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. — Київ : Наукова думка, 1992. — С. 63—64.*
12. *Къ русскимъ красноармейцамъ: [воззвание священнослужителей]* : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., [б. г.]
13. *Народе України!* : [листівка] від 21 квітня 1920 р. / Головної Отаман Військ Української Народної Республіки С. Петлюра. — [Б. м.] : б. в., 1920.
14. *Національне відродження і процес становлення автокефалії православ'я в Україні / Історія православної церкви в Україні : збірка наукових праць.* — Київ : Четверта хвиля, 1997. — С. 245—246.
15. *О противохолерныхъ предохранительныхъ прививкахъ.* — Харьков : Воен.-Санитар. Упр. Харьк. Воен. Округа, 1918. — С. 8.
16. *Обращеніе генерала Деникина къ населенію Малороссіи* : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., [б. г.]
17. *Памяти Основателя Добровольческой Арміи, [Михаила Васильевича Алексѣева]* : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., 1918.
18. *Скрипник Т. О.* Початковий період видавничої діяльності Всевидаву України (1918—1920) / Т. О. Скрипник, Харківський державний інститут культури // *Бібліотекознавство та бібліографія* : збірник статей. — Харків : Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, 1964. — № 1. — С. 134—146.
19. *Україна в роки громадянської війни.* — Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/book/new/114.html>. — Назва з екрана.
20. *Ура! Кієвъ въ нашихъ рукахъ!* : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., [б. г.]
21. *Харьковская чрезвычайка и ея ужасы* : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., [б. г.]
22. *Царицынъ палъ! (17 іюня 1919 г.)* : [листовка]. — [Б. м.] : б. изд., 1919.
23. *Що робиться у місті* : [листівка] / Губвідділ Друку. — Одеса : Вид-во Губвідділу Друку, 1920.
24. *Ярина* : укр. буквар / зложив В. Воронєць. — Камянець на Поділля : Поділ. Губерн. Управа, 1918. — С. 80.

В статтє проведен историковедческий анализ выпуска текстовых листовых изданий в Украине. Определены основные тенденции и характерные черты в контексте политических, социальных процессов, которые проходили в то время в стране. На основании изученных архивных материалов и опубликованных источников представлены данные по количественным показателям выпущенных текстовых листовых изданий.

In the article the historical analysis of issue of text sheet publications in Ukraine is conducted. The main trends and characteristics in the context of political and social processes that took place at that time in the country. Based on the study of archival materials and published sources presented data on quantitative indicators issued text sheet publications.

Надійшла до редакції 24 грудня 2014 року